

MILLIY VA XORIJIY PSIXOLOGIYADA DIVERGENT TAFAKKURNING MOHIYATI VA UNING O'RGANILISHI

Adizova Nigora Baxtiyorovna

Buxoro davlat Pedagogika instituti dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10052496>

Annotatsiya: ushbu maqolada dunyo tajribasidan kelib chiqib, zamonaviy ta'lim tizimadagi divergent fikrlashga oid tadqiqotlar ilmiy nazariy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: divergent, intellektual, kontsepsiya, identifikatsiya, diqqat, idrok, assotsiatsiyalar jarayoni, tafakkur, assotsiatsiya, motiv, faoliyat, konvergentsiya, reproduktiv, ijodiy fikrlash, mustaqil, evristik.

Ilk bor fanga "divergent fikrlash" tushunchasi J. Gilford tomonidan kiritilgan (1967). U ikkita aqliy operatsiya o'rtasidagi asosiy farqni ko'rsatdi: konvergentsiya va divergentsiya.

Divergent fikrlash u tomonidan "turli yo'nalishdagi fikrlash turi" deb ta'riflanadi. Bunday fikrlash muammoni hal qilishning turli usullariga imkon beradi, kutilmagan xulosalar va natijalarga olib keladi. J. Gilford divergentsiya operatsiyasini transformatsiya va implikasiya operatsiyalari bilan bir qatorda ijodkorlikning asosini umumiy ijodiy qobiliyat deb hisobladi. Divergent fikrlash tasavvurga tayanadi. Bir savolga bir nechta javob bo'lishi mumkinligini taxmin qiladi, bu esa o'ziga xos g'oyalarni yaratish va shaxsning o'zini o'zi ifoda etish shartidir. J. Gilfordning fikricha, divergent fikrlash to'rtta asosiy sifat bilan tavsiflanadi: tezkorlik, moslashuvchanlik, o'ziga xoslik, aniqlik.

Tezlik - ma'lum bir vaqt ichida g'oyalarning maksimal sonini ifodalash qobiliyati. Bundan tashqari, bu holda, ularning sifati emas, balki ularning miqdori muhim ahamiyatga ega.

Moslashuvchanlik - bu turli xil fikrlarni ifodalash qobiliyati.

O'ziga xoslik - yangi nostandart g'oyalarni yaratish qobiliyati. U umumiy qabul qilingan javoblarga to'g'ri kelmaydigan javoblarda ham namoyon bo'lishi mumkin.

Aniqlik - to'liqlik, o'z fikrlarini mukammal qilish yoki to'ldirish qobiliyati.

Keyinchalik, divergent fikrlashni aniqlashga boshqa urinishlar qilindi, ammo ular J. Gilford tomonidan taklif qilingan uning tushunchasiga ozgina yangilik keltirdi. Umuman olganda, divergent fikrlash mustaqil, izlanish, o'ziga xos, samarali fikrlash bo'lib, inversiya va diskretlik bilan ajralib turadi.

Konvergent fikrlash, divergent fikrlashdan farqli o'laroq, berilgan vaziyat talablariga muvofiq yagona mumkin bo'lgan (me'yoriy) javobni topishning to'g'riligi va tezligi bilan tavsiflanadi.

Chet el psixologiyasida «divergentsiya» tushunchasi uzoq vaqtdan beri muhokama qilinib kelinmoqda, ammo mahalliy psixologiyada yaqin vaqtgacha bu muammo faqat matematiklar va tabiatshunoslar orasida mavjud edi. Ammo rus psixologi L.Dorfman divergent tafakkurni ta'riflab, shunday ta'kidlagan edi: "Metaforik jihatdan bir-biridan farq qiluvchi fikrlarni ensiklopediyaga o'xshatish mumkin: unda har biri alohida mavzuga oid ko'plab maqolalar mavjud, maqolalar bir-biri bilan bevosita bog'liq emas va ular birgalikda shakllanadi. kuchli intellektual resurs va salohiyat". Diskret, parallel, muqobil, bir-birini to'ldiruvchi (yoki bir-birini istisno qiluvchi) g'oyalarni ilgari surish divergent fikrlashni xarakterlaydi, bu nafaqat g'oyalarni, balki tabaqalashtirilgan va zaif o'zaro bog'langan g'oyalarni keltirib chiqaradi. "Shuning uchun ular bir-biridan farq qiladi", deb izohlaydi Dorfman. Divergent g'oyalarning har biri alohida-alohida nisbatan mustaqil (avtonom) g'oyadir; u shaxsiy va boshqa g'oyalardan

alohida bo'lishi mumkin. Agregatdagi divergent g'oyalar o'ziga xos xilma-xilligi, xilma-xilligi va tanloviga ega bo'lgan g'oyalarning kognitiv "bozori" hisoblanadi. Bu noaniqlik va o'zgaruvchanlikni keltirib chiqaradigan turli xil imkoniyatlardir.

«Divergensiya» (lot. *cue^rege*) atamasi divergentsiyalarning kashf etilishini bildiradi. Bu hodisa universal bo'lib, o'z-o'zini tashkil etuvchi materiyaning tirik va jonsiz mavjudligining har qanday shakllarining cheksiz murakkablashuv jarayonini tavsiflaydi. Divergensiya printsiplari umuman o'z-o'zini tashkil etish jarayonlarini va xususan, tirik dunyo evolyutsiyasini tushunish uchun muhimdir.

Jumladan, biologiyada Darvin organizmlar evolyutsiyasi jarayonida ularning xususiyatlarining farqlanishini tavsiflash uchun divergensiya tushunchasidan foydalangan. Divergensiya hodisasi bir organik ajdoddan (prototip) kelib chiqqan bir-biriga yaqin turlardagi bir-biriga o'xshamaydigan belgilarning evolyutsion rivojlanishini tavsiflaydi. Bu tabiatda madaniy o'simliklarning navlari, uy hayvonlari zotlari va biologik turlarning xilma-xilligini tushuntiradi. Divergensiya mexanizmlaridan biri bifurkatsiyadir. N.P. Moiseevning fikricha, har qanday rivojlanish jarayonlarini, jumladan, ijtimoiy jarayonlarni Darvin uchligi bilan tavsiflash mumkin; o'zgaruvchanlik, irsiyat va tanlanish. Bifurkatsiya moslashish bilan birga asosiy tanlash mexanizmlaridan biridir. Moiseev tizimni tashkil etishda chegara holatlari mavjudligidan kelib chiqadi, ular orqali o'tish undagi jarayonlarning keskin sifat o'zgarishiga, uning tashkil etilishining o'zgarishiga olib keladi. Tizimning eski tashkilotidan yangisiga o'tish noaniqdir, chunki tashkil etishning ko'plab yangi shakllari paydo bo'lishi mumkin. Kelajakning noaniqligi bifurkatsiyaning asosiy xususiyati hisoblanadi. Tizimning xarakteristikalariga chegara qiymatidan o'tgandagi kelajakdagi holati ko'plab tasodifiy omillar bilan belgilanadi. Belgilangan noaniqlik, tasodifiylik, kelajakning noaniqligi uning yo'nalishini belgilaydigan va oldingi tahlil bilan shartlangan fikrlash mexanizmining yo'qligini ko'rsatadi.

Divergensiyani xarakterlovchi bir qancha muhim jihatlarga e'tibor qaratish lozim: 1) divergensiya belgilarning (xususiyatlarning) diskretligi sifatida; 2) bog'lanishning pasayishi va belgilar (xususiyatlar) differentsiatsiyasining ortishi sifatida nomuvofiqlik; 3) parallel, muqobil, bir-birini to'ldiruvchi (yoki bir-birini istisno qiluvchi) rejimda xususiyatlar (xususiyatlar)ning birgalikda mavjudligi va ishlashi sifatida nomuvofiqlik; 4) noaniqlik va xilma-xillikning kuchayishiga olib keladigan nomuvofiqlik.

Bir qator asarlarda (I.Ya. Lerner, D. Kembel, A. Nayser) divergent fikrlash muammoni yechishning dastlabki bosqichlarida, konvergent fikrlash esa keyingi bosqichlarida aktuallashtirilganligi ko'rsatilgan. Bunday holda, divergensiya semantik makonning uzoq zonalarini aktuallashtirish bilan almashtiriladi.

S. Mednik divergent fikrlash jarayonini quyidagicha ko'radi: muammo bor va aqliy izlanish uning mazmunidan boshlab turli yo'nalishlarda - semantik makonda boradi. Divergent fikrlash - lateral periferik fikrlash, "muammoga yaqin" fikrlash. S. Mednikning fikricha, muammoning elementlari qanchalik chekka hududlarda olinsa, yechim jarayoni shunchalik ijodiy bo'ladi. Demak, ijodkorlikning mohiyati aqliy operatsiyaning o'ziga xos xususiyatlarida emas, balki aqliy sintezning yakuniy bosqichida stereotiplarni yengish qobiliyatidadir.

Psixologiyada tafakkur rivojlanishining fiziologik mexanizmlarini ochib beruvchi tadqiqot yo'nalishi bosqichma-bosqich rivojlandi va rivojlanishda davom etmoqda. Bir qator ishlarda (Y.A. Ponomareva, D.N. Zavalishina, A.V. Brushlinskiy) tafakkur psixologiyasi muammosi -

psixik "mexanizmlar" muammosi asab mexanizmlarini o'rganish jarayonida hal qilinishi kerakligi ko'rsatilgan. aks ettirish jarayoni.

Muammoli vaziyatni idrok etishga to'g'ri yo'naltirish, aftidan, teskari aloqa printsipiga muvofiq amalga oshiriladi. Bu ikkita keng ma'lumot oqimining (nerv impulslarining) tartibga soluvchi o'zaro ta'siri mavjudligini anglatadi. Reaksiyaning qidiruv va motor fazalari mos kelganda, to'rtinchi bosqichning boshlanishi - tan olinishi mumkin. Bunday holda, javob (yechim) reaksiyaning tugashi uchun signalga aylanadi. Muammoli vaziyatdagi reaksiyaning psixologik tavsifi ikkita asosiy psixologik bog'lanishni aks ettiradi - iboraning ma'nosini idrok etish va anglash - ko'rsatmalar, boshqa tomondan - ob'ektning kutilgan tasviriga mos keladigan tan olish.

Muammoli vaziyatda divergent tipdagi savol bir qutbdan (komponentdan) keladigan impulsni keltirib chiqaradi. Bu impuls ichki tizimni muvozanatdan chiqaradigan sabab bo'lib chiqadi. Tizimni muvozanat holatiga qaytarish uchun ikkinchi qutb bu ta'sirga javob berishi kerak. Teskari harakatning (javobning) tabiati, bir tomondan, ichki jarayonning tabiati bilan belgilanadi, boshqa tomondan, u boshqa komponentning tabiati bilan belgilanadi. Shunday qilib, teskari harakatning tabiati komponentning o'ziga xos ichki tuzilishi bilan belgilanadi.

Divergent fikrlash haqida gapirganda, o'ng miya muammolariga bo'lgan qiziqishni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Neyrofiziologik va neyropsikologik adabiyotlarda miyaning funksional assimetriyasi nazariyasi (N.Genzels, S.Kalagan, S.Taylor, L.Turston, L.Volas, S.Kogan) keng ma'noda keng tarqalgan. shu paytgacha chap yarim shar ratsional-mantiqiy jarayonlar uchun, o'ng esa intuitiv jarayonlar uchun javobgardir. Bizning fikrimizcha, tibbiy va nevrologik tadqiqotlar natijalariga ehtiyotkorlik bilan yondashish kerak, chunki tadqiqot natijalari bilan etarli darajada tasdiqlanmagan faktlar qo'llaniladi. Chap yarim sharning ma'lumotni ketma-ket va chiziqli, analitik va mantiqiy ravishda qayta ishlashi haqida umumiy konsensus (Torrens) mavjud. To'g'ri, aksincha, global, nisbiy, sinxron va intuitiv, ya'ni chiziqli emas. Tuzilmalarni idrok etish, aloqalar, go'zallik hissi - yaxlit idrokni amalga oshiradigan o'ng yarim sharning funktsiyalari. O'ng yarim sharning jarayonlari hayratlanarli darajada noziq, noaniq bo'lishi mumkin: natijani oldindan aytib bo'lmaydi. Ammo o'ng yarim sharning ma'lum bir faoliyatga hamroh bo'lgan ilhom va sezgi konvergent fikrlashning boy integratsiyasidan kelib chiqadigan mutlaqo yangi natijani keltirib chiqaradi.

References:

1. Бочкарева О.В. Дидактические функции и возможности диалога при решении педагогических задач. Дисс. ... канд. пед. наук. - Кострома, 1992.
2. Брушлинский А.В. Мышление и прогнозирование. - М., 1979. - 230 с.
3. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. - М., 1981. - 186 с.
4. Adizova Nigora Bakhtiyorovna. DEVELOPMENT OF DIVERGENT THINKING AND SPEECH OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. International Journal of Advance Scientific Research. VOLUME 03 ISSUE 06 Pages: 46-51.
5. Adizova Nigora Bakhtiyorovna. VIEWS ON THEORETICAL ISSUES OF DIVERGENT THINKING IN SCIENTIFIC RESEARCH. VOLUME 03 ISSUE 06 Pages: 17-21.